

UDK 329(497.15)»1919—1920«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 27. XI. 1992.

Nastanak dviju političkih stranaka bosansko-hercegovačkih Hrvata (1919.—1920.)

ZLATKO MATIJEVIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na osnovi literature i dostupnih izvora (suvremeni tisak) u radu je rekonstruirano osnivanje dviju političkih stranaka bosansko-hercegovačkih Hrvata (katoličke vjeroispovijesti) u razdoblju neposredno nakon nastanka Kraljevine SHS. Ukazivanjem na »vanjske« čimbenike (Hrvatska zajednica, Slovenska ljudska stranka, Hrvatski katolički seniorat) i na dominantan utjecaj pripadnika franjevačkog reda, nastojala se osvijetliti sva kompleksnost stranačko-političke povijesti ovoga dijela hrvatskog naroda.

Nestanak Austro-Ugarske Monarhije s političke karte Europe te nastanak Kraljevine SHS bili su prijelomni događaji u povijesti Hrvata u Bosni i Hercegovini. Našavši se u državnoj tvorevini u kojoj su se politički odnosi bitno razlikovali od onih u Monarhiji, politički vođe hrvatskog naroda bili su prisiljeni napustiti svoje dotadašnje političke organizacije i pristupiti formiranju novih stranaka. Izvorno je među političkom elitom bosansko-hercegovačkih Hrvata (katoličke vjeroispovijesti) postojala snažna želja za osnivanje jedinstvene stranke, koja bi se u svom djelovanju oslanjala na političke skupine u Hrvatskoj. U Privremenom narodnom predstavništvu (PNP) Kraljevine SHS ta se želja manifestirala tako da su istaknuti predstavnici ovog dijela hrvatskog naroda (fra Didak Buntić, fra Ljubo Galić, dr. Jozo Sunarić i dr. Luka Čabrajčić) pristupili Narodnom klubu, tj. parlamentarnoj reprezentaciji Hrvatske zajednice (HZ).¹ No, razvoj političkih događaja nije omogućio ostvarenje te želje. Naime, planovi Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS)² i Slovenske ljudske

¹ *Hrvoje Matković*, Hrvatska zajednica. Prilog proučavanju političkih stranaka u staroj Jugoslaviji, *Istorija XX veka*, ZR, V., Beograd 1963., 29.

² HKS, osnovan 1912. god., bio je organizacija katoličke laičke inteligencije i dijela mlađih katoličkih svećenika koji su za sveučilišnih studija bili učlanjeni u katolička akademska društva i bogoslovske zborove. Ta ekskluzivna katolička organizacija

pučke stranke (SLS) o stvaranju Jugoslavenske pučke stranke (JPS) na cijelom teritoriju tadašnje države nisu bili u skladu s namjerama političkih krugova koji su tražili svoj oslonac u Zagrebu. Te dvije različite političke koncepcije dovele su napokon do stvaranja dviju zasebnih političkih stranaka — Hrvatske pučke stranke (HPS) i Hrvatske težačke stranke (HTS).

U nastojanju da ostvare svoju namjeru o JPS, dr. Korošec, predsjednik SLS, i dr. Petar Rogulja, jedan od vodećih članova HKS, poduzeli su u travnju/svibnju 1919. god. agitacijsko putovanje u Dalmaciji i u Bosni i Hercegovini. Njihov dolazak u Hercegovinu, točnije Mostar, nije bio slučajan. Većina tamošnjih političkih ljudi, predvođenih franjevcima, bila je odlučno uz ideju o potrebi osnutka HPS kao integralnog dijela JPS. (God. 1919. HPS je osnovana i u Dalmaciji, te u Hrvatskoj i Slavoniji.) Ta nova stranka imala je preuzeti političku baštinu Hrvatske narodne zajednice (HNZ).³

Konkretan korak u smjeru organiziranja HPS u Hercegovini učinjen je sazivanjem pouzdaničkog sastanka mostarskih Hrvata. Sastanak je održan 19. travnja 1919. god., tj. nekoliko dana prije Korošćeva i Rogulji-
na dolaska u Mostar.⁴ (Dva dana prije i hercegovačko je katoličko svećenstvo, na svom sastanku, »izjavilo da prihvaća ideju pučke stranke«.)⁵ Na sastanku je izabran privremeni odbor HPS za Hercegovinu sa zadatkom da otpočne rad na širenju i organiziranju nove stranke.⁶ Početak provođenja stranačke organizacije HPS u Hercegovini dobio je odlučnu potporu iz najviših redovničkih krugova. Tadašnji provincijal hercegovačkih franjevac o. fra David Nevistić »pozvao je sve svećenike, da što prije počnu provoditi organizaciju HPS po Hercegovini«.⁷

Narednih su se tjedana organizacije HPS stale širiti »neobičnom brzinom« po čitavoj zapadnoj Hercegovini. U gotovo svim su se župama osnivala župska vijeća, a u gradovima vijeća gradskih klubova HPS.⁸

stajala je na čelu Hrvatskoga katoličkog pokreta. U god. 1917. i 1918. Seniorat je sudjelovao u akcijama za ostvarenje državnog i narodnog ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca. Svoj politički program HKS je nastojao ostvariti putem Hrvatske pučke stranke. Uspostavom NDH ta organizacija prestaje s djelovanjem. (Srđan Budisavljević, Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb 1958., 74; Josip Buturac, Hrvatski katolički pokret, *Marulić* (Zagreb), 18/1985., br. 5, 555.)

³ Odluka o osnivanju HNZ donijeta je u Docu kod Travnik 16. kolovoza 1906. godine. Bila je to zajednička akcija svih hrvatskih predstavnika iz Bosne i Hercegovine. Već u fazi osnivanja bilo je očito da će se ta organizacija temeljiti na nacionalnim a ne na konfesionalnim načelima. Glavni predstavnici HNZ bili su dr. Nikola Mandić, dr. J. Sunarić, Đuro Džamonja, fra D. Buntić i dr. Ivo Pilar. (Tomislav Ižek, Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini do zavođenja diktature. Svjetlost, Sarajevo 1981., 25—26.)

⁴ Osnivanje HPS za Hercegovinu, *Narodna Sloboda* (Mostar), (dalje: *N. S.*), 1/1919., br. 33, 1.

⁵ Hercegovina za pučku stranku, *Jadran* (Split), 1/1919., br. 59, 22.

⁶ Osnivanje H.P.S. za Hercegovinu, *N. S.*, 1/1919., br. 33, 1.

⁷ Kako se organizira HPS, *N. S.*, 1/1919., br. 34, 1.

⁸ Pučka skupština u Hercegovini, *Narodna Politika* (Zagreb) (dalje: *N. P.*), 2/1919., br. 124, 4; širenje »HPS« u Hercegovini, *N. P.*, 2/1919., br. 137, 2.

Osnivanje HPS, odnosno JPS, u Bosni je teklo drugim putem. U želji da se provede jedinstvena politička organizacija za cijelu Bosnu i Hercegovinu, neovisno o SLS i HKS, na jednom je sastanku u Sarajevu (na početku 1919. god.) odlučeno da se izabere odbor sa zadaćom da za nju izradi nacrt programa. Članovi su tog odbora bili msgr. Karlo Cankar, dr. fra Julijan Jelenić i prof. Stjepan Janković. (Nacrt programa izradili su Cankar i Jelenić.) U tom je nacrtu dano stajalište bosanskih Hrvata prema političkim, socijalnim i kulturnim pitanjima. Sve te predrađnje bile su zamišljene kao osnova za osnutak jedinstvene stranačke organizacije bosansko-hercegovačkih Hrvata.⁹

Prilikom izbora novoga franjevačkog provincijala (u proljeće 1919. god.) u Sarajevu je održan širi sastanak obojega klera i brojnih svjetovnjaka. Tom je prilikom usvojen, kao polazna osnova, Cankar-Jelenićev nacrt programa.¹⁰ Također je bilo »zaključeno pitati i narod po provinciji, neka izjavi pismeno što misli«.¹¹

Nakon što bi se te izjave prikupile, namjeravala se sazvati velika narodna skupština. S tim su se zaključkom složili i Cankar i Jelenić, a isto tako i tadašnji članovi PNP J. Sunarić i L. Čabrajić.¹² Usprkos prihvaćenim zaključcima, a pod utjecajem P. Rogulje i dr. Janka Šimraka, također istaknutog člana HKS, te posredstvom banjalučkih seniora, dio je sudionika sarajevskog sastanka odlučio istupiti kao »gotova stranka i to Hrvatska pučka stranka. A na čelo [...] stavi se sam Msgr. Cankar, sastavljač prvobitnog programa [tj. nacрта programa], kojega je sam pogazio i promijenio na vlastitu ruku ili na nagovor elemenata izvan Hrvata bosanskih«.¹³ Cankar i njegovi istomišljenici »proglasili [su] svojim vođom dra Korošca i u program unijeli posvemašnje zarobljenje pučke stranke u slovensku ljudsku stranku«.¹⁴

U toj situaciji, kad je postojao inicijativni krug za osnivanje jedinstvene hrvatske političke stranke u Bosni i Hercegovini, a istodobno donijeta odluka da se osnuje HPS za Bosnu, u Sarajevo je doputovao dr. Korošec u pratnji P. Rogulje. Na pouzdanom sastanku Hrvata grada Sarajeva osim Korošca i još nekih drugih govorio je i dr. Milan Maraković, koji je referirao o programu HPS za Bosnu i Hercegovinu. Maraković je ustvrdio da je njezin program najprikladniji za »prilike u B i H«, a posebno je naglasio da »članom stranke može biti svaki državljanin SHS bez razlike vjere«.¹⁵ Na kraju sastanka »izabran je *ad hoc* odbor od 8 lica« sa zadatkom da organizira stranku u Bosni.¹⁶ Istog dana kad je održan

⁹ K., Nesloga i felonija, *Hrvat* (Zagreb), 1/1919., br. 35, 1.

¹⁰ H. Matković, n. dj., 30.

¹¹ K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

¹² Isto.

¹³ H. Matković, n. dj., 30.; K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

¹⁴ K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

¹⁵ H. P. S. za B i H, *N. P.*, 2/1919., br. 119, 1.; Osnutak HPS za B i H. Dr. Korošec u B i H, *Seljačke Novine* (Zagreb), (dalje: *S. N.*), 2/1919., br. 17, 2.

¹⁶ Isto.

stranački pouzdani sastanak, i sarajevsko redovno i svjetovno svećenstvo održalo je »konferenciju« s Korošcem, te je i ono poduprla osnutak HPS.¹⁷

(Optimizam s kojim su osnivači HPS gledali na budućnost svoje organizacije održavao se u jednoj novinskoj vijesti sarajevske *Jugoslavije*: »muslimani velikom simpatijom prate razvoj i osnutak HPS. [List] se nada, da će moći doskora javiti o zajedničkom političkom radu Hrvata katolika i muslimana u parlamentu i van njega.«.)¹⁸

Osnovna razlika između prvobitnog Cankar-Jelenićeva programa i ovoga prihvaćenog za HPS u Bosni izražena je u stavu vodstva stranke u osnivanju koje ju je proglasilo »integralnim dijelom slov.[enske] puč.[ke] stranke«.¹⁹

Za bosanske političare okupljene oko J. Sunarića i njegovih pristaša to nije značilo ništa drugo nego Koroščevo, a dakako i senioratsko, razbijanje hrvatskih redova i okupljanje »pribjeglica« u svoj tabor.²⁰

Na ovaj, ipak ponešto iznenadni, osnutak HPS za Bosnu odgovoreno je sastankom održanim u Sarajevu 9. svibnja 1919. godine. Na sastanku je osuđen »osnutak i rad te samozvane Hrvatske pučke stranke«.²¹ Prisutni su, također, naglasili načelo da se »najprije organiziramo mi Hrvati u jednu cjelinu, a tek onda možemo kooperirati sa ostalim slovenskim i srpskim strankama«.²²

U nadi da bi se još mogao izbjeći rascjep među bosansko-hercegovačkim Hrvatima izabran je odbor za pregovore s osnivačima HPS. (Odbor su sačinjavali: J. Jelenić, S. Janković i dr. Juraj Šutej.)²³ Sastanak dviju strana održan je 17. svibnja 1919. god. u Sarajevu. Nakon što je zajednički pretresen Cankar-Jelenićev program i onaj usvojen od HPS, zaključeno je da »između jednog i drugog [programa] nema bitne razlike«.²⁴ K. Cankar i braća Maraković dali su tom prilikom izjavu da oni ne žele ništa drugo nego da se bosanski Hrvati vežu uz JPS, te da njihovi delegati u PNP stupe u Jugoslavenski klub, tj. parlamentarnu reprezentaciju SLS i nekolicine članova HKS. To je, prema njihovu mišljenju, bilo glavno, a sve drugo nije bilo nikakav problem.²⁵ Iako je druga pregovaračka strana, na usta fra J. Jelenića, izjavila »da je njima do sloge i jedinstva Hrvata«, sastanak je okončan bez pozitivnog rezultata.²⁶

Sarajevski razdor u redovima Hrvata-katolika nije ostao neprimijećen. Četvrtog lipnja 1919. god. ugledni Hrvati iz Livna, Bugojna, Vareša i Mostara pristigli su u Sarajevo, i to kao »predstavnici provincije«. Su-

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ H. Matković, n. dj., 30.

²⁴ K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

²⁵ Isto.

²⁶ H. Matković, n. dj., 30.; K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

tradan je u franjevačkom samostanu održan sastanak kojemu su osim provincijala fra Bonifacija Vidovića prisustvovali i njegov tajnik dr. J. Jelenić, S. Janković, dr. J. Sunarić, dr. L. Čabrajić, dr. J. Šutej i još neki, i to kao predstavnici one skupine koja je težila osnivanju jedinstvene hrvatske stranke. Od predstavnika HPS za Bosnu bili su nazočni: M. Maraković, K. Cankar, dr. Ivica Pavičić, dr. Zvonimir Šprajcer i Ilija Gavrić. (Sutradan, 6. lipnja, iz Mostara su još stigli Nikola Precca i dr. Bariša Smoljan.)²⁷ Obje su strane, odmah od početka, bile nepopustljive u svojim stajalištima.²⁸ Videći da su se pregovori našli u slijepoj ulici, dr. Pavičić je »kao Hrvat«, a ne kao stranački čovjek, predložio da se prihvati prvobitna redakcija Cankar-Jelenićeva programa o političkim, socijalnim i kulturnim pitanjima, te da to bude podloga organizacije Hrvata u Bosni i Hercegovini. (Na taj su prijedlog pristali i J. Sunarić i L. Čabrajić.) Nadalje, izvornu je redakciju programa trebalo poslati u sva mjesta Bosne i Hercegovine »te da se najkasnije za mjesec dana izaberu delegati [...] te da se sazovu na skupštinu gdje će se konačno odrediti redakcija [programa]. [...] Uz to neka HPS obustavi svako djelovanje. Neka se uz to isključi iz javnog života svako stranačko djelovanje.«²⁹

Na taj su Pavičićev prijedlog pristali svi osim K. Cankara, M. Marakovića i Z. Šprajcera (dakle, čelnih ljudi HPS za Bosnu). Njih su trojica otklonili prijedlog opravdavajući to potrebom da privremeni odbor HPS kaže o tome svoje mišljenje. Dva dana kasnije, 7. lipnja, prijedlog je i konačno odbijen, ali ovaj put u pisanoj formi.³⁰

Sukob tih dviju političkih skupina postajao je sve otvoreniji i žešći. Provincijali bosanske i hercegovačke franjevačke redodržave — fra B. Vidović i fra D. Buntić — pokušali su se tome suprotstaviti. Na prijateljskom sastanku i dogovoru, održanom u Mostaru 9. srpnja 1919. god., dvojica provincijala sročili su izjavu u kojoj su istakli da je »povod sadašnjih razmirica neznatan, [da] nije načelan, dapače [da] je ništavan, jer niti ga izazivlju ikakve razlike političkoga programa, kao što ni kulturnoga ni ekonomskoga, nego se čini, da mu daju povoda najviše netaktičan postupak pojedinaca bilo s jedne ili s druge strane, nu [...] ni ta netaktičnost ne proizlazi iz kakvih zlih nakana, već više iz prezagrijane revnosti koja bi se u slučaju sloge mogla upraviti dobrom cilju brže i čvršće organizacije jedne naše političke stranke, koja bi odmah pregnula, da s drugim strankama sudjeluje u izgradnji naše slobodne države SHS [...]«.³¹

Autoritet dvojice uglednih franjevac prisilio je obje strane da ponovo sjednu za pregovarački stol. Privremeni odbor HPS u Sarajevu uputio je 25. srpnja 1919. god. pismo »akcionom odboru Hrvatske narodne stranke (HNS)«³² u kome je stajalo da je u »sporazumu s organizac.[ijama] HPS u Hercegovini odlučio, da pokuša još jednoć, ne bi li se postigao

²⁷ K., Nesloga i felonija, *Hrvat*, 1/1919., br. 35, 1.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Izjava bosansko-hercegovačkih franjevac, *Hrvat*, 1/1919., br. 49, 1.

³² HTS se najprije imala zvati Hrvatska narodna zajednica, pa zatim Hrvatska narodna stranka. (Advokatsko izrugivanje naroda stvaranjem tobožnje težačke stranke u Travniku, *N. S.*, 1/1919., br. 67, 1.)

sporazum s akcionim odborom HNS.³³ Predloženo je da se u Sarajevu održi »konferencija delegata« obiju strana, i to između 30. srpnja i 2. kolovoza 1919. godine. Tako bi se ova konferencija održala ranije nego skupština pouzdanika koju je »akcioni odbor« HNS zakazao za 3. kolovoza iste godine u Sarajevu.³⁴ (Naposlijetku se od te skupštine odustalo.) Prijedlog je bio prihvaćen i sastanak je dogovoren za 30. srpnja. Delegati HPS dobili su mandat da »idu u popuštanj u tako daleko, koliko samo dopuštaju temeljna načela P.S., da tako izbiju protivnicima svako oružje i svaku izliku, kojom bi htjeli da prikažu P.S. kao rušiteljicu narodne sloge«.³⁵

Budući da se u javnosti raširilo uvjerenje kako je jedini razlog političkog raskola među bosansko-hercegovačkim Hrvatima bio taj što je HPS promijenila »prvobitna pravila« (tj. nacrt programa koji su izradili Cankar i Jelenić) te u svoja pravila unijeli stavku: »da HPS sačinjava sastavni dio J.P.S.«, ovlastio je odbor HPS svoje delegate da »mogu u najskrajnjem slučaju, ako bi to bio uvjet sporazuma [...] povratiti se na 'prvobitnu' redakciju pravila«.³⁶ Konačno rješenje toga pitanja trebalo je biti prepušteno budućoj skupštini stranačkih pouzdanika. Sutradan, tj. 31. srpnja, delegati HPS predali su svoj prijedlog u pet točaka akcionom odboru HNS. U prvoj je točki rečeno da će se »Hrvati Bosne i Hercegovine organizirati [...] politički jedinstveno na osnovi pravila, izrađenih od Msgr. Karla Cankara i dra fra Julijana Jelenića«, a da će se stranka zvati HPS.³⁷ Zauzvrat se tražilo da se otkáže novi sastanak zakazan za 14. i 15. kolovoza u Travniku, a s ciljem da se »osnuje nova politička stranka za Hrvate u Bosni i Hercegovini pod imenom Hrvatske Narodne Stranke«.³⁸ (Prijedlog su potpisali dr. M. Maraković i dr. fra D. Mandić.)

Delegati akcionog odbora HNS dostavili su drugoj strani svoj odgovor već istog dana. Kao što se moglo i očekivati, prva je točka bila usvojena bez ikakvih primjedbi, ali se zato u pitanju travničke skupštine nije pristalo na njezino otkazivanje, nego su na nju, štoviše, pozvani i predstavnici HPS.³⁹ (Odgovor su potpisali S. Janković i N. M. Smoljan.)

Delegati HPS nisu bili zadovoljni tim odgovorom, jer su držali da su popustili i više nego što se smjelo.⁴⁰ Ipak, glavni uzrok zbog kojega nije došlo do sporazuma o stvaranju jedinstvene stranačke organizacije predstavnici HPS vidjeli su u svome *kulturnom programu* »po kome će stranka stajati na kršćanskim načelima i u parlamentu braniti interese katol.[ičke] vjere«.⁴¹ Naime, »liberalna gospoda«, tj. skupina političara oku-

³³ Tko je razbio slogu bosansko-hercegovačkih Hrvata?, *Hrvatska Obrana* (Osijek), (dalje: *H. O.*), 18/1919., br. 161, 1.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Pregovori Hrvata za sporazum u Sarajevu, *N. S.*, 1/1919., br. 62, 1.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, 1—2.

⁴⁰ Isto, 2.

⁴¹ Advokatsko izrugivanje naroda stvaranjem tobožnje težačke stranke u Travniku, *N. S.*, 1/1919., br. 67, 1.

pljenih oko akcionog odbora HNS, nisu navodno htjela prihvatiti taj program koji je »jugoslavenski katolički episkopat« odobrio na svojoj konferenciji održanoj 15.—19. srpnja 1919. god. u Zagrebu.⁴²

Neuspjeh pregovora, što su ih inicirali prvenstveno bosansko-hercegovački franjevci, nužno je vodio stvaranju dviju posebnih i često suprotstavljenih stranaka Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Kao što su pristaše HPS u Bosni i Hercegovini imali čvrste veze i potporu u dr. Korošcu i HKS, tako su i ljudi okupljeni oko privremenog odbora HNS imali svoj oslonac u HZ. Naime, u pokušaju okupljanja svih Hrvata Bosne i Hercegovine u jednu političku stranku čelnici HZ imali su velikog udjela. Nakon što je u Hrvatskoj ta stranka već bila osnovana, pristupilo se pripremama za proširenje njezina djelovanja i u Bosni i Hercegovini. Održani su brojni pouzdanički sastanci, te je na kraju osnovan i akcioni odbor koji je imao provesti organiziranje HZ u ovom dijelu tadašnje države.⁴³

Na početku kolovoza 1919. god. prvaci HZ došli su u Bosnu i Hercegovinu. Tu su obilazili pojedine gradove i veća mjesta održavajući u njima svoje političke skupštine.

Istodobno s nastojanjem da se utemelje organizacije HZ nije se odustajalo ni od rada na okupljanju svih hrvatskih političkih snaga.⁴⁴

Prije najavljen travnički sastanak održan je prema dogovorenu planu. Formalni sazivači sastanka bili su Narodni klub i »neki politički neopredjeljeni Hrvati«.⁴⁵

Prema novinskim izvješćima zajedničarskih listova, taj je pouzdani sastanak bio sazvan »na želju cijele provincije [tj. Bosne i Hercegovine], a na direktan poticaj Hrvata iz Dervente«, s ciljem da se »stvori za sve Hrvate B i H jedinstvena politička stranka«.⁴⁶ Među prisutnim delegatima bili su i oni koji su se angažirali na organiziranju HPS (Ilija Violoni, Z. Šprajcer, I. Gavrić, I. Pavičić i dr.). Od delegata HZ iz Zagreba su u Travnik stigli dr. Ladislav Polić, dr. Albert Bazala, Ivica Kovačević, dr. Ivan Krnic, dr. Milovan Žanić, don Cherubin [Kerubin] Šegvić, dr. Stjepan Buć, Vjekoslav Spinčić i još neki.⁴⁷

Prisutnost nekih osnivača HPS za Bosnu na tom sastanku sugerira zaključak da se u tom času, usprkos neuspjehu sarajevskih pregovora vođenih 30/31. srpnja 1919. god., još gajila nada u mogućnost stvaranja zajedničke političke organizacije.

Nakon rasprave je, navodno, jednoglasno usvojena ova rezolucija:

- »1. Dosadašnji [se] odbor i stranke HPS i HNS likvidiraju.
2. Osniva se nova jedinstvena stranka svih Hrvata Bosne i Hercegovine pod imenom 'Hrvatska Težačka Stranka' /HTS/. Osnov toj

⁴² Isto.

⁴³ H. Matković, n. dj., 30.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Travnički sastanak, H. O., 18/1919., br. 161, 2.

⁴⁶ Saopćenje, Hrvat, 1/1919., br. 79, 3.

⁴⁷ Isto, 3—4.

stranci ima biti program svojedobno izrađen po gg. Karlu Cankaru i dr. fra Julijanu Jeleniću sa usvojenim dodacima fra Joze Markušića, koji se odnose na zaštitu težačkih i radničkih interesa te na uređenje agrarnog odnošaja u Bosni i Hercegovini.

3. Izabire se privremeni odbor, koji ima u roku od 2 mjeseca da provede organizaciju stranke u cijeloj Bosni i Hercegovini.⁴⁸

U privremeni odbor HTS ušli su vodeći ljudi i iz bivšeg akcionog odbora HNS i iz HPS za Bosnu (S. Janković, J. Markušić, J. Šutej, Ilija Badovinac, N. Precca i dr., te Josip Andrić, I. Pavičić, I. Gavrić, Mato Zubac, M. Maraković i dr.).⁴⁹

Osim odluke da se pozdrave Narodni klub u Beogradu, banjalučki biskup Jožo Garić te provincijali Vidović i Buntić, dogovoreno je da se »postignuto sloga javi« uredništvu *Hrvata, Jugoslavije i Narodne Slobode*.⁵⁰

Sutradan, 15. kolovoza 1919. god., u mjestu Dolac pokraj Travnika, održana je prva velika pučka skupština HTS kojoj je prisustvovalo nekoliko tisuća težaka, a govorili su i neki poslanici Narodnog kluba.⁵¹

Privremeni odbor HTS narednih je tjedana razvio široku djelatnost za osnivanje organizacija po Bosni i Hercegovini. U sastavu mjesnih odbora prevladavali su težaci, ali je vodstvo stranke bilo u rukama svjetovne inteligencije i katoličkog svećenstva, prvenstveno bosanskih franjevac.⁵²

Ipak, travnička skupština i njezini zaključci nisu značili da je spor oko stvaranja jedinstvene političke stranke bosansko-hercegovačkih Hrvata bio prevladan. Od istaknutijih pristaša HPS, nazočnih na travničkoj skupštini, jedino je I. Pavičić pristupio HTS. Ostali, iako su bili izabrani u privremeni odbor te nove stranke, nisu bili voljni odustati od vlastite stranke, koja je u Bosni i Hercegovini već bila donekle uhvatila korijen, a dobila je i osjetnu podršku dijela članova franjevačkog reda. (Dok su u Hercegovini franjevci dobrim dijelom pristajali uz HPS, u Bosni je njihov angažman za tu stranku bio znatno manji.)

Travnički su zaključci bili posljednji ozbiljan pokušaj političkog okupljanja Hrvata u Bosni i Hercegovini. Njihov neuspjeh ujedno je značio i definitivnan rascjep među Hrvatima tih krajeva, ali i samostalan život dviju političkih organizacija — HPS i HTS.⁵³

⁴⁸ U znak sloge, *Hrvat*, 1/1919., br. 76, 2.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Saopćenje, *Hrvat*, 1/1919., br. 79, 5; Očitovanje hrvatske misli, *Hrvat*, 1/1919., br. 77, 1.

⁵¹ Pučka skupština u Docu, *Hrvat*, 1/1919., br. 79, 5; Travnički sastanak, *H. O.*, 18/1919., br. 161, 2.

⁵² *H. Matković*, n. dj., 31. Na prvoj redovnoj sjednici HTS, održanoj oko sredine rujna 1919. god., konstituiran je glavni odbor stranke: predsjednik fra J. Markušić, potpredsjednici Ante Milorad, dr. I. Pavičić i Marko Dragoje, tajnici dr. J. Šutej, Ante Odić i N. Precca. U odboru su još bili jedan do dva predstavnika iz svakog kotara. (Isto.)

⁵³ HZ nije jednostavno protegnula svoju stranačku organizaciju na Bosnu i Hercegovinu, kako je bilo prvotno zamišljeno, nego je poduprla osnivanje HTS, koja je s njom bila u najužem političkom savezu. Zastupnici te novonastale hrvatske

Svaka od te dvije stranke bila je svjesna da mora krenuti u agitaciju za pridobivanje članstva i simpatizera. Da bi njihov broj bio što veći, a time i politički utjecaj stranke značajniji, bilo je nužno diskreditirati protivnu stranu u očima potencijalnih pristaša. Nijedna nije u tome zaostajala.⁵⁴

Taj stranačko-politički neuspjeh bio je osobito neugodan za fra D. Buntića. On se bio od početka zalagao za jedinstvenu političku stranku, pa nije bilo neočekivano njegovo zadovoljstvo objavljenim zaključcima travničke skupštine. Stvaranje HTS bilo je za njega, člana Narodnog kluba, prihvatljivo rješenje stranačkog spora. No, budući da se znatan dio katoličkog svećenstva založio za HPS, a i da se većina fra Didakove redovničke subraće iz Hercegovine nalazila u njoj, morao se odlučiti na koju će stranu. Posebno su ga mlađi redovnici nagovarali da i on postane članom HPS. Naime, računalo se, i to s pravom, da će ondje gdje bude fra D. Buntić biti i većina hercegovačkog puka. Iako se relativno dugo opirao, naposljetku je popustio upornom nagovaranju.⁵⁵ Njegov pristup u redove HPS, a to je ujedno značilo i napuštanje Narodnog kluba, spriječio je moguće političko-stranačke trzavice među njegovom franjevačkom subraćom i hercegovačkim Hrvatima.

Svoj pristup u HPS Buntić je popratio Okružnicom »Frater Didacus Buntić, Minister Provincialis Fratibus salutem«, datiranom u Mostaru 8. prosinca 1919. godine.⁵⁶

stranke nisu u PNP imali svoj klub, nego su se u parlamentarnom radu udružili sa »zajedničarima« iz Hrvatske i Slavonije u Narodnom klubu. U toj će parlamentarnoj frakciji predstavnici HTS ostati i poslije izbora za Konstituantu (1920. god.) te će se u vrijeme ustavnih borbi potpuno solidarizirati sa stajalištima HZ. HTZ je — iako formalno samostalna stranka — bila neka vrsta ekspoziture HZ u Bosni i Hercegovini. Glavni organ HTS bio je sarajevski dnevnik *Hrvatska Sloga*. (Isto.)
⁵⁴ HTS u Bosni, *Hrvat*, 1/1919., br. 105, 1—2; Z. Šprajcer, Svim bosanskim težačima, S. N., 2/1919., br. 39, 3.

⁵⁵ *Didak Čorić* (ur.), Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine. Kršćanska sadašnjost — Provincijalat hercegovačke franjevačke provincije, Zagreb — Mostar 1978., 178. Uz svoj pristanak da se upiše u HPS fra D. Buntić izrekao je i ovu za njega svojstvenu primjedbu: »Zablatiše me djeca!« (Isto.)

⁵⁶ U okružnici se, između ostalog, kaže: »Budući da je vjera potrebita, ne samo u privatnom životu, nego i u svakom javnom radu, jasno je, da [ćemo mi] biti samo u onim strankama koje se u svom javnom radu oslanjaju na ova načela. Uopće kod nas ima dvije takve stranke; jedna se zove 'Pučka', druga 'Težačka' (Hrvatska Zajednica). Koju od ovih valja preporučiti braćo, dobro Vam je poznato. To je ona koju se zove 'Pučka'. Ona se ima više cijeniti od svih drugih, pa također više i od 'Težačke', jer je već proširena i bez sablazni, uzbunci [i] nepovjerenja naroda ne može se ukinuti [tj. njezino djelovanje i rad]; jer ima program koristan narodu i vjeri; jer ima napokon nade, da će se u njoj ujediniti cijeli naš narod u Hercegovini i da će se u njoj moći izabrati narodni poslanici bez borbe i prijepora. Budući da ove borbe rađaju neprijateljstvo, mržnju i razdor, kvare dobre odnošaje, narod izopćuju, a nije bilo nikakve nade, da će doći do mira i sloge [tj. između HPS i HTS] bio sam prinuđen, da se odlučim za ovu [tj. HPS] premda sam ispočetka bio odlučio radije izdahnuti na ruševinama 'Hrvatske Zajednice'. Ovu, naime Pučku Stranku, širite, ali ne bučnom vikom niti nespretnim agitacijama, nego mirnim i razboritim radom... S prijateljima i pristašama 'Težačke Stranke', neka imaju braća po mogućnosti što veći obzir i neka ih ne vredaju, nego nastoje uvjeriti ih, da nema razloga, zašto se ne slažu, ako su uistinu pravi katolici i pravi Hrvati.« (Fra Didak Buntić i »Pučka Stranka«, *H. O.*, 19/1920., br. 8, 2.)

Stupivši u HPS D. Buntić se našao u položaju da se mora odrediti i prema njezinim inicijatorima i ideolozima — HKS. U tom pogledu ostao je do praja podvojen — nikada nije postao članom Seniorata, ali je zato bio istaknut član HPS.

Njegovu odluku da se stranački opredijeli obilato je iskoristila HPS u Hercegovini.

Do kraja 1919. god. agitatori HPS provodili su energičnu akciju za osnivanje svojih stranačkih organizacija u Bosni.

U siječnju/veljači 1920. god. definitivno je uređeno ustrojstvo i vodstvo HPS za Bosnu.⁵⁷

Konstituiranje vrhovnog vodstva HPS za Hercegovinu obavljeno je u svibnju 1920. godine. Za začasnog predsjednika stranke izabran je fra D. Buntić.⁵⁸

Konstituiranjem vodstva HPS u Bosni i Hercegovini završen je, uglavnom, proces organiziranja HPS po pokrajinama tadašnje Kraljevine SHS. (Formalno ujedinjenje svih pokrajinskih organizacija i vodstava stranke provedeno je na zagrebačkom »velikom vijećanju« održanom na početku lipnja 1920. godine.)

Obje su stranke svoj politički vrhunac dosegle na izborima za Ustavotvornu skupštinu (28. studenoga 1920. god.). Tada je u Bosni i Hercegovini HTS dobila 38.400 glasova i sedam zastupničkih mandata, a HPS 20.774 glasa i tri zastupnička mandata.⁵⁹ (HPS je u Hrvatskoj i Slavoniji te u Dalmaciji osvojila još po tri mandata, tako da ih je ukupno imala devet. HZ je osvojila četiri zastupnička mandata.)

Jačanjem političkog utjecaja Stjepana Radića i njegove Hrvatske pučke (republikanske) seljačke stranke (HP/R/SS) te stvaranjem I. Hrvatskog bloka (21. svibnja 1921. god.) u koji je ušla i HZ (putem nje i HTS), sve je više slabio položaj ovih dviju stranaka bosansko-hercegovačkih Hrvata. Kada je HRSS, prilikom izbora za Narodnu skupštinu (18. ožujka 1923. god.), izišla u Bosni i Hercegovini sa svojom samostalnom kandidatskom listom, potpuno je porazila i HPS i HTS te ih gurnula na margine političkog života.

⁵⁷ Klub HPS u Sarajevu, *N. S.*, 2/1920., br. 8, 1; Pouzdanički sastanak HPS u Sarajevu, *N. S.*, 2/1920., br. 15, 1—2.

⁵⁸ Vodstvo HPS u Hercegovini, *N. P.*, 3/1920., br. 61, 2.

⁵⁹ *Branislav Gligorijević*, Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919—1929), Institut za savremenu istoriju — Narodna knjiga, Beograd 1979., 85.

SUMMARY

ORIGINATION OF THE TWO CROAT POLITICAL PARTIES
IN BOSNIA AND HERCEGOVINA (1919—1920)

Finding themselves in a new state, the (Catholic) Croats of Bosnia and Hercegovina were forced to create new political parties in order to protect and promote their national, religious, and economic interests. The political leadership first advocated creation of one party which would garner all Croats. This party would be supported by the political establishment in Croatia. This »Zagreb orientation« advocated connecting all Croat political forces before seeking cooperation with political organizations of Serbs and Slovenes. The »Ljubljana orientation« planned the creation of the Yugoslav People's Party (JPS) which would cover the entire territory of the state. It was very important in this conception that Croats become politically linked with Slovenes. It was for this particular purpose that the Croatian People's Party (HPS) was to be established for Bosnia and Hercegovina separately.

Even though the program of these two groups was almost identical, the bickering between them became so strong that the leadership of Bosnian and Hercegovinian Franciscans felt the need to intervene in order to form a common political front. But instead of reconciliation, the Croat Peasant Party (HTS) (Travnik) was created alongside with the HPS. This division was reflected on Catholic priests, both regular and monastic, since the leaders of the two groupings were Franciscan friars (Markušić and Buntić).

HPS and HTS reached their political climax in elections for the Constitutional Parliament in 1920. The advance of the Croatian Republican Peasant Party into Bosnia and Hercegovina siphoned off a great number of their constituents, thus leaving them on the margins of the political life.